

PUŁTUSK, kościół franciszkanów-reformatów

Lokalizacja (historyczna i współczesna)

PUŁTUSK, powiat serocki ziemi zakroczymskiej województwa mazowieckiego (ob. powiat pułtuski, województwo mazowieckie), dekanat pułtuski, diecezja płocka (ob. j.w.), kościół franciszkanów-reformatów (ob. franciszkanów) pw. Św. Józefa, kruchta południowa (łącznik furty klasztornej), ściany boczne, fragmenty polichromii późnomanierystyczno-barokowej

Datowanie (z fazami)

Faza I – ok. 1660-1680

Faza II – ok. 1680-1700

Fundator / fundatorzy (odpowiednio do faz)

władze miejscowego konwentu franciszkanów-reformatów

Wykonawcy (osoby, warsztat, krąg artystyczny) – pierwotni i wtórni

nieznani, zapewne warsztat lokalny lub klasztorny (?)

Historia powstania

Pułtusk był od XIII w. kolejno grodem książęcym i kasztelańskim, a później drugim po Płocku miastem (lokacje: książęca 1257, biskupia ok. 1339) rezydencjonalnym biskupów płockich nad Narwią i wchodził w skład dużego kompleksu dóbr ziemskich w widłach Bugu i Narwi. Początkowo osada zw. Suchodolskiem była rozplanowana na południe od dzisiejszego centrum (tzw. Stare Miasto z późniejszym parafialnym kościołem Najśw. Marii Panny z ok. 1560 r.), przed 1380 r. przeniesiona i lokowana na wyspie okolonej rozlewiskami Narwi, która obszarem obejmowała też dawny gród (późniejszy zamek biskupi), rynek z ratuszem i zabudową mieszczańską oraz kolegiatę.

Klasztor franciszkanów-reformatów ufundowany w 1648 r. na obszarze dawnego Starego Miasta, przy głównym wjeździe do miasta od strony południowej (Serocka i Warszawy) przez Wojciecha Wessla herbu Rogala (zm. 1656), chorążego nadwornego, późniejszego krajczego koronnego, przy udziale ks. Szymona Gawłowickiego (zm. 1691), lekarza królewskiego oraz kanonika pułtuskiego i płockiego, tercjarza. Początkowo budynki drewniane, budowa murowanej świątyni 1652-1657 z południowym skrzydłem klasztoru, wykończone całkowicie dopiero od 4. ćw. XVII w. do okresu po 1715 r. kolejno przez o. gwardianów: Dominika Karmińskiego i Apolinarego Sadowskiego.

Przekształcenia, remonty, konserwacje

Remontowany po poł. XVIII w., ok. 1777 r. wymiana wyposażenia świątyni; 1803-1807 w klasztorze więzienie (wtedy zamurowanie przejść do świątyni i likwidacja północnego ramienia krużganka), później fabryka sukna, następnie ponownie więzienie. Kościół restaurowany w 1825 r., konwent skasowany w 1864 (obsługa duszpasterska do 1873) ze zmianą statusu świątyni na filię parafii pułtuskiej, później pod opieką kurii. Kolejne remonty w latach 1885, 1945-1946, 1950, 1977 (generalny), 1992-1998, po 2010. Przed 1985 r. odkrycie fragmentów nowożytniej polichromii w kruchcie, konserwacja 1985-1987, wyk. Aldona Kamińska i Stanisław Majczyno.

Kompozycja / układ

Pomieszczenie południowej części kruchty na planie kwadratu, skomunikowane drzwiami od północy i południa (klasztor, skrzydło zachodnie), w pozostałych ścianach duże wnęki (w zachodniej okno, we wschodniej wstawiony wtórnie obraz Matki Bożej Jasnogórskiej), sklepienie krzyżowo. Malatura w górnej strefie ścian północnej, zachodniej i południowej (w tej ostatniej w polu fragment wcześniejszej, iluzjonistycznej struktury architektonicznej w typie altarioli), ponad otworami i wnęką, prostokątne pola obwiedzione ugrowym pasem, poza którym z trzech stron bogate plecionki roślinne z młodymi pędami akantu i wielopłatkowymi kwiatami (słoneczniki?).

Ikonomia

Z uwagi na domniemaną funkcję pomieszczenie – łącznik między kruchcią kościoła a furką klasztorną – mogły tutaj pojawić się wątki odnoszące się do idei *claustrum* reformackiego jako ziemskiej namiastki duchowego raj. To tłumaczyłoby obecność motywu kwiatu-słonecznika, symbolizującego duszę

gorliwego wiernego, podążającą zawsze ku Bogu. Pochodzącą z wcześniejszej fazy struktura altarioli wymalowano nad wejściem do klasztoru zapewne jako oprawę zawieszzonego w tym miejscu krucyfiks lub małego obrazu kultowego.

Analiza formalno-stylistyczna

Autorzy *Katalogu zabytków sztuki w Polsce* – Małgorzata Omilanowska i Jakub Sito – określili malowidła jako pochodzące z przełomu XVIII i XIX w. Tak późne datowanie wyklucza jednak obecność w dekoracji struktury altarioli późnomanierystycznego ornamentu chrząstkowo-maźwiniowego, a w dekoracji ścian – słabo wykształconych pędów akantu. Motywy te występowały we wzornictwie sztuk dekoracyjnych w Koronie i na Mazowszu odpowiednio do ok. 1680 i w latach 1680-1700. Pozwala to przesunąć wstecz powstanie obu faz polichromii na 3. i 4. ćw. XVII w.

Źródła i literatura przedmiotu

A. Kamińska, *Polichromia ścienna w przedsionku południowej kruchty kościoła pw. św. Józefa w Pułtusku*, Spółdzielnia „Plastyka” Warszawa 1987.

Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. X: *Dawne województwo warszawskie*, red. M. Omilanowska i J. Sito, z. 20: *Pułtusk i okolice*, oprac. zbior., Warszawa 1999, s. 86.

Fotografie:

Pułtusk-Stare Miasto, kościół franciszkanów-reformatów (ob. franciszkanów pw. Św. Józefa, kruchta południowa, dwufazowa polichromia iluzjonistyczna, widok ogólny od strony zachodniej, ok. 1660-1680 i 1680-1700, tempera, wyk. niezidentyfikowany warsztat lokalny, fot. MW, 2020

Pułtusk-Stare Miasto, kościół franciszkanów-reformatów (ob. franciszkanów pw. Św. Józefa, kruchta południowa, ściana południowa, dwufazowa polichromia iluzjonistyczna, widok ogólny od strony zachodniej, ok. 1660-1680 i 1680-1700, tempera, wyk. niezidentyfikowany warsztat lokalny, fot. MW, 2020

